

Jeřábek, Dušan

České literární vztahy k Slovensku v době májovců

In: Jeřábek, Dušan. *Tradice a osobnosti : (k problematice české literatury 19. století)*. Vyd. 1. V Brně: Univerzita J.E. Purkyně, c1988, pp. 91-110

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/122404>

Access Date: 24. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ČESKÉ LITERÁRNÍ VZTAHY K SLOVENSKU V DOBĚ MÁJOVCŮ

Uzákonění štúrovské spisovné slovenštiny r. 1844 bylo na české straně většinou pocífováno jako oslabení politických a národnostních pozic slovanských v Rakousku. Protištúrovské zaujetí bylo v Čechách aspoň zčásti paralyzováno r. 1848, kdy Štúr a jeho druhové manifestovali na Slovanském sjezdu v Praze svoji vůli pokračovat v duchu česko-slovenské vzájemnosti v boji za práva slovanských národů v Rakousku. Zvláště čeští radikální demokraté — a posléze sám Havlíček, stavějící se původně k slovenské odluce docela negativně — přispěli v Čechách k pochopení štúrovských snah. Naděje na opětné utužení česko-slovenských svazků byly ovšem po Slovanském sjezdu takřka vzápětí zmařeny obnovením absolutismu.

Za této situace měla na české straně mimořádné zásluhy o udržování kontaktu se Slovenskem v oblasti kulturní Božena Němcová, která svými pracemi z padesátých let umělecky objevila Slovensko a v širších národních kruzích budila povědomí příbuzenství se slovenským lidem. Především Němcová se zasloužila o to, aby v období bachovském nebyla docela přerušena tradice česko-slovenských styků, na niž pak ještě za života básnířčina mohli navazovat májovci.

Ačkoli snahy Němcové o sblížení se Slovenskem měly — už pro svoji závažnost uměleckou — prvořadou důležitost, přece je třeba připomenout, že v českém literárním životě bachovské éry nebyla autorka Pohorské vesnice tak osamocena, jak často čteme, pokud šlo o tendence udržovat spojení se Slovenskem na poli kulturním.

Nemalý význam v tomto směru měl i Mikovcův Lumír, jediný český časopis, který v bachovském období nepřestával takřka pravidelně sledovat slovenské dění, slovenský život kulturní a literární, a snažil se tímto způsobem — nadto pak i ojedinělými ukázkami ze slovenské literatury — udržovat ve svých čtenářích aspoň povědomí společných zájmů česko-

-slovenských. Tato tendence nevyplývala sice z programově vyhraněné snahy a orientace slovanské, jak tomu bylo později například v Hálkových Květech; ale v době, kdy kontakt česko-slovenský byl takřka přerušen, jistě nepostrádala důležitosti.

Hned v letech 1851 a 1852, tedy v 1. a 2. ročníku, přinesl Lumír dva příspěvky významných soudobých slovenských spisovatelů. První byla historická povídka na podkladě lidové pověsti Bratrova ruka od Jana Kalinčiaka, uveřejněná na pokračování v českém překladu (bez udání jména překladatelova) v druhém dílu 1. ročníku. Druhý příspěvek byl dokonce původní — česká báseň Janka Krále Duma Kollárova v prvním dílu 2. ročníku.

O Mikovcově snaze zajistit časopisu pravidelnější účast slovenskou mluví redakční poznámka k první kapitole Bratrovy ruky, kde čteme: „Velezasloužilý pan spisovatel, ředitel gymnasia modranského, nejčelnější novelista na Slovensku, slíbil nám více původních povídek z svého výtečného pera, což s potěšením čtenářstvu oznamujeme. Bohdá budeme brzy s to, v listu našem podávati práce i jiných spisovatelů ze Slovenska.“¹

Kalinčiakova povídka, otištěná původně v 1. ročníku Štúrova Orla Tatranského 1845/46, nepatří k vrcholným pracím autorovým. Ale dobovým potřebám Lumíra a jeho čtenářstva mohla vyhovovat celkem dobře. Především jistě svou dějovou napínavostí a vypravěčským uměním Kalinčiakovým.

Plnil-li Kalinčiakův příspěvek v Lumíru mezi českým čtenářstvem především funkci popularizace slovenského písemnictví, měla druhá ukázka ze soudobé slovenské tvorby — báseň Duma Kollárova od J. Krále — význam hlubší. Nejen že uctívala památku nedávno zesnulého pěvce Slávy dcery, ale vyjadřovala v dobách pro rakouské Slovanstvo nejtěžších víru ve vitalitu a šťastný zítřek spojeného Slovanstva. Hodnotíme-li zařazení této básně do Lumíra v souvislosti s ostatními ukázkami ze slovenských literatur v tomto časopise, spatřujeme v Mikovcově volbě nejen projev zájmu o slovenskou produkci, ale i jeden ze symptomů patrné tendence rozšiřovat průhled do oblasti slovanských kultur. Ve svých objektivních důsledcích znamenala tato tendence ne bezvýznamnou podporu českého i slovenského úsilí o zachování národní svébytnosti a sebedůvěry v těžkých letech absolutismu.

Přes patrnou snahu a naději, vyslovenou v 1. ročníku Lumíra, nepodařilo se Mikovcovi zajistit pro časopis další slovenské příspěvky. To však neznamená, že by ochabnul jeho zájem o slovenské národní a kulturní dění. Sledoval je naopak drobnějšími i většími zprávami v Lumíru pravidelně, zvláště v rubrice Slovanská hlídka, která bývala v některých číslech převážně, ba i výhradně věnována Slovensku. Informoval svoje čtenáře jednak prostřednictvím slovenského tisku (Slovenských novin, Pešť-

¹ Lumír 6. 11. 1851, str. 937.

budínských vedomostí, Slovenských pohľadů, Sokola), jednak prostřednictvím zvláštních dopisovatelů ze Slovenska. Ačkoli zprávy ze Slovenska měly ráz převážně věcně informativní, přece v nich proniká stanovisko příznivé mladému štúrovskému proudu. Se zřejmou účastí přijímal, zveřejňoval a komentoval Lumír například zprávy o sbírce na památník Janu Hollému, o vydání Slovenských pověstí Janka Rimavského, o vydání a oblibě Slovenských pověstí A. H. Škultétyho a P. Dobšinského; obsáhle citoval Viktorinův program chystaného almanachu Lipa a všímal si podpory, které se mu na Slovensku dostávalo; přinášel zprávy plné účasti o zranění, smrti a pohřbu L. Štúra; obsáhle informoval o národním shromáždění v Martíně a o připravovaném zřízení Matice slovenské.

V Lumíru nacházíme jen pořádku českých beletristických prací, inspirovaných Slovenskem. Vyplývalo to nepochybně především z malých českých znalostí slovenského prostředí. Výjimkou byla ovšem B. Němcová, která otiskla r. 1854 v Lumíru svoje Vzpomínky z cesty po Uhřích. Povídky B. Jandy Slovenská rodina (Lumír 1852) má chabou cenu uměleckou: předvádí milostně tragický, konvenčně romantický příběh z podtatranské krajiny, jehož jediným zajímavějším rysem je zřetelně pronikající sympatie autorova s národně obranným bojem slovenského lidu proti maďarizaci. Pozoruhodnější z hlediska uměleckého je rozhodně třetí příspěvek, vztahující se k Slovensku, báseň J. V. Friče Nevěsta, otištěná v druhém dílu Lumíra 1854 s podtitulem „Dle slovenského motivu“. Je to projev nikoli příležitostné, ale hluboké a umělecky plodné sympatie k Slovensku a slovenské lidové poezii ze strany mladého básníka, který u nás v padesátých letech programově působil a pracoval k posílení bratrských vztahů mezi mladou literaturou českou a štúrovským Slovenskem.

Posuzujeme-li souhrně zásluhy Mikovcova Lumíra v oblasti česko-slovenských vztahů, musíme přiznat, že se Mikovcovi podařilo to, oč ani neusiloval nejváženější český časopis té doby, Časopis českého muzea: totiž udržet v časech nejméně k tomu příznivých kulturní kontakt se Slovenskem, zásobovat české čtenářstvo aspoň kusými, zato však pravidelnými informacemi o slovenském dění. To samo neznamenal málo. A nadto probouzel Lumír i sympatie k národně politickému zápasu štúrovského pokolení: naznačoval čtenáři — třeba skrytě —, že mezi českým a slovenským národně obranným úsilím existují souvislosti, dané společnými národními zájmy a vyžadující proto solidarity obou národů.

Sledujeme-li vývojovou linii českého zájmu o Slovensko v letech před nástupem májovců, musíme si všimnout úlohy, kterou zde měl vzpomenu-
tý básník Nevěsty, totiž Josef Václav Frič.

Když se Frič po svém návratu z vězení r. 1854 rozhodl k vydání svého almanachu Lada-Nióla, chtěl v něm shromáždit nejlepší a nejprogresivnější síly české literatury. I když se mu to úplně nepodařilo, přece má jeho almanach v českém kulturním životě padesátých let mimořádný význam — především jako předstupeň k almanachu Máj na r. 1858.

Z hlediska zkoumané otázky je nejzajímavějším příspěvkem Lady-Nióly Fričova povídka Život sváteční. Upoutává nás ne tak svou úrovní uměleckou jako dosti podrobnou formulací autorových literárních názorů. Celá obsáhlá, tvarově nezvládnutá novela, jejíž jednotlivé části jsou charakteristicky uváděny motem ze slovenské lidové poezie, jako by byla napsána jen pro jedinou scénu, která zaujímá třetí, závěrečnou kapitolu. Formálně je to dialog s duchaplnou, avšak v ohledu národním a slovan-ském skeptickou paní B.; ve skutečnosti jde však o dlouhý monolog Albertův-Fričův, o vyznání jeho umělecké, národní a slovanské víry.

Úvodní část monologu je skoro ucelený apologetický esej o básníkovi, který tehdy v Čechách vyvolával nejvíce sporů mezi starší generací — o H. Heinovi. Je to apologie zajímavá, i když nikoli prostá vnitřních rozporů. — Ale vzápětí dospívá Frič k závěru poněkud neočekávanému, kterým jako by se blížil stanovisku našich tehdejších odpůrců H. Heina: Hei-nova poezie je podle Friče výrazem zoufalství. křečí odcházejícího světa, a proto je nám Slovanům vzdálena. — Tím dochází Frič k vlastnímu cíli svého literárně estetického výkladu: Do souvislosti — ostatně poněkud uměle zkonstruované — i do ostrého protikladu staví vedle Heina lidovou poezii Kollárových Zpievanek, horuje pro jejich hlubokou citovdu vroucnost, pro jejich kouzlo a nevyčerpatelnou krásu.

Ve Fričově nadšení pro lidovou poezii slovenskou, kterou se horlivě zabýval během své internace v Uhrách, se nepochybně odráží kus idealistického názoru na ústní slovesnost jako nejčistší pramen umění, tryskající z romanticky viděného prostředí lidového. V duchu tohoto názoru kreslí ostatně Frič sám svůj obrázek ze slovenského venkova, jímž svou novelu uzavírá. Přesto však bychom Fričovo stanovisko k vztahu lidové a umělé poezie chápali mylně, kdybychom je ztotožňovali s konzervativním stanoviskem odpůrců mladých. Fričovo ideové východisko bylo totiž právě opačné. Pro české konzervativce byla lidová poezie (stejně jako tzv. klasické básnictví, tj. Kollár, Erben a Čelakovský) staticky pojatou, kanonizovanou normativní hodnotou, již je třeba další vývoj českého i slovenského básnictví podržovat, přizpůsobovat; v tomto pojetí měla proto lidová poezie z hlediska živého literárního procesu funkci zřejmě retardáč-ní. Frič, který naopak vším svým snažením pokrokovým ideám razí cestu, chápe lidovou poezii jako aktivní vývojovou sílu, podněcující především svými emotivními kvalitami rozvoj básnictví umělého.

Právě pro Fričovy literární názory, vyslovené v Životě svátečním, zvláště pak pro jeho obhajobu H. Heina stala se Lada-Nióla terčem ostrých útoků českých konzervativců.

Avšak i ze strany Fričovi přátelské se ozvaly hlasy odporu k Ladě-Nióle. Dosvědčuje to list L. Štúra Fričovi z 11. února 1855,² zajímavý doklad

² Viz Listy L. Štúra II, Bratislava, SAV 1956, list č. 362, str. 305—307. K Štúrovi dopisu byl přiložen list Kalinčiakův, vyjadřující podle Štúrova sdělení společný úsudek obou slovenských spisovatelů o Ladě-Nióle.

toho, jak v padesátých letech Štúra jednostranná koncepce slovanská, založená na idealizaci carského Ruska, zužovala Štúrův pohled na vývojové možnosti slovanské literatury a kultury vůbec. Štúrův prudký odsudek Lady-Nióly vyplývá — i když ne zcela logicky — z názorů, které Štúr vyjádřil ve svém spise *Das Slawenthum und die Welt der Zukunft*. Shledal v almanachu jen „smradlavé výpary hnijícího západního světa“ a „romantické vyzábliny“, ponechav docela bez povšimnutí Fričovo kladné stanovisko k lidové poezii slovanské.

V ostré názorové diferenciaci, vplynuvší zdánlivě jen z příležitostného podnětu, lze dnes spatřovat symptom rozporu daleko hlubšího, vyvolaného dvojím zásadním postojem na tehdejší vývojové křižovatce českého i slovenského básnictví. Štúr mu vytyčuje program a úkol slovansky, národně záchovný, tedy v podstatě obranný, odpovídající kulturně politickým snahám Štúrovým o spojení Slovanstva pod hegemonií ruskou. Tyto snahy, podložené vírou v mesianistické poslání Ruska mezi Slovanstvem, vplynuly ovšem ze specifických podmínek slovenského života a slovenské společnosti, jejíž národovotné síly byly dosud málo rozvinuty a těžce zápasily s tlakem maďarizace. Ve vlivu západoevropské literatury spatřoval Štúr ohrožení a oslabení svébytné slovanské kultury, neboť se obával infiltrace úpadkové ideologie dožívající společnosti západní do slovanského, zvláště pak slovenského prostředí; správně přitom rozpoznal některé stinné stránky kapitalismu — aniž však dovedl postřehnout ideově progresivní síly evropského západu, především sílu proletariátu. Ve svých důsledcích skrýval v sobě Štúrův postoj nebezpečí izolace slovenského básnictví, ba kulturního života vůbec, od evropského vývoje; v měřítku slovanském mohl vést spíše k stagnaci než k rozvinutí existujících i latentních sil umělecky tvořivých. — Připomeňme ostatně, že soudobá slovenská literatura čelila tomuto nebezpečí právě zásluhou největších štúrovských básníků, kteří — jako Samo Chalupka, Andrej Sládkovič nebo Janko Král — rigorózní kulturně politickou koncepci Štúrovu překonávali svou tvůrčí praxí.

Jinou představu o charakteru i cestě národní literatury naznačoval svým stanoviskem v Ladě-Nióle J. V. Frič, předznamenávaje do značné míry už směr, kterým se zanedlouho vydala družina májovců. Stejně jako u Štúra vplynulo i Fričovo stanovisko k dané problematice ze soudobé situace národně společenské, která v českých zemích měla přec jen poněkud odlišné znaky, třeba i zde se útlak absolutismu projevoval obdobně jako na Slovensku. Národním a společensky progresivním silám českým bylo nepochybnou oporou vědomí silných a rozvinutých národních tradic; základna bohaté literární tvorby třicátých až padesátých let snižovala nebezpečí, že by další literární vývoj mohl být trvaleji ochromen; zásluhou pokrokové české publicistiky, zvláště radikálních demokratů, pronikaly do Čech ve čtyřicátých letech ideje utopického socialismu a pomáhaly tak navazovat kontakt se sociálně pokrokovými proudy

evropského západu; vytvářela se tak současně půda pro pochopení velkých literárních zjevů západních (Byrona, Heina, L. Börna), vedle nichž však do Čech pronikaly v prvních překladech i díla vynikajících ruských realistů. Společenský vývoj pokročil v českých zemích natolik, že v měšťanstvu se ve čtyřicátých i padesátých letech mohla zformovat vrstva pokrokových sil, účinně přispívajících k pádu rakouského absolutismu. Tím vším byly dány předpoklady k tomu, aby se mladá česká literatura padesátých let mohla úspěšně snažit o organické spojení s vývojem evropským, v němž spatřovala — pokud šlo o jeho čelné představitele, zvláště Heina — posilu svých vlastních snah národně výchovných a společensko-kritických. Frič a májovci se nespokojovali stanoviskem národně defenzivním: kladli naopak domácímu písemnictví úkoly umělecky a sociálně přímo výbojné.

Za takové asi situace dospěla v padesátých letech česká literatura k stadiu, kdy se jí znovu začaly otevírat volnější cesty a výhledy a kdy i její vztahy k literatuře a kultuře slovenské dospěly ke kvalitativně novému stupni.

Konec let padesátých a začátek desíletí následujícího, kdy do české literatury vstupovali básníci kruhu májového a vybojovali si v ní vedoucí postavení, nebyl nikterak dobou příznivou rozvoji česko-slovenských vztahů, ať už ve smyslu politickém nebo kulturním. Na české straně byl zájem o Slovensko ochlazen především jazykovou odluhou. Tento moment nacionálně slovanský měl jistě rozhodující význam zejména pro vztah starší, respektive konzervativní části české buržoazie k Slovensku: odluha byla pocífována jako porušení tradičních kulturních svazků, jako oslabení slovenského společenství atd. U pokrokové mladé generace víc vážila okolnost jiná, totiž současný politický vývoj na Slovensku. Představitelé nové, progresivní vrstvy českého měšťanstva, usilující o vydobytí pevnějších pozic národních i spravedlivějšího uspořádání sociálního, viděli ve vídeňské vládě hlavní překážku těchto svých snah i hlavní brzdu všeho úsilí rakouského Slovanstva o svébytný národně společenský vývoj. Těžko se proto smiřovali s tím směrem slovenské politiky, který přes trpké zkušenosti z let 1848—1849 i z období bachovského znovu hledal ve Vídni oporu proti maďarizačnímu tlaku. Ze strany české nebyly ovšem motivy slovenské politiky vždy plně chápány — jako už dříve nebyly zcela pochopeny důvody, vedoucí k jazykové odluce. Politická situace v Rakousku po pádu absolutismu nedávala Slovákům jinou naději proti rostoucí maďarské rozpínavosti v Uhrách než tu, kterou tehdy stejně ochotně jako neupřímně poskytovala Vídeň: nebyla tak nelogická domněnka, že rakouská vláda odmění loajální postoj Slováků, prokázaný v době, kdy se centralismus ocitl v krizi a kdy vzrůstaly politické ambice Maďarů, směřující k rozštěpení říše. Slovenská politika — a konec konců stejně tak i politika vůdčích reprezentantů české buržoazie — ztroskotala ovšem na své důvěře v seriózní úmysly a státotvornou poten-

ci vídeňské vlády. Dobová národnostní situace v Uhrách, jejichž veřejný život už počátkem šedesátých let s rostoucí dravostí šovinistickou víc a víc ovládli Maďaři, činí nám však dnes tuto důvěru jistě pochopitelnější.

Ze strany pokrokových demokratů českých byly však nepříznivě pocíťovány a přijímány i některé další momenty slovenské politiky, nebo spíše politické taktiky šedesátých let. Byl to zejména sklon určité části slovenské buržoazie ke kompromisům s maďarskou a maďaronskou aristokracií, předstírající počátkem šedesátých let nejednou liberální postoj ochránce slovenských národních práv. Snaha zabránit podezření z „pan-slavismu“ a prokázat nezávislý politický postoj vůči Čechům vedla k další izolaci Slováků a k jejich distancování od společných zájmů s Čechy; připomeňme ovšem, že slovenská politika současně reagovala i na postoj české strany, ochabující od čtyřicátých let citelně ve svém zájmu o slovenský život. Nicméně právě tato taktika, kalkulujiící s liberalistickými, národnostně snášenlivými tendencemi na straně uherské, ukázala se zanedlouho jako osudný omyl slovenské politiky.

Vývoj na Slovensku sledovali tedy v Čechách kriticky a s obavami i představitelé kruhu májového. Nelze popřít, že v prvních letech se proto stavěli k slovenským věcem s jistou rezervovaností. Ta však rozhodně neplynula, jak ukázala brzká budoucnost, ze vzdorné snahy distancovat se od Slovenska; byl to patrně spíše výraz zdrženlivě vyčkávacího stanoviska vůči dosud nevyjasněné situaci slovenské. Nadto musíme hledět k okolnosti, že májovci v počátečním období byli cele zaujati především snahou o řešení základních teoretických problémů obecného dosahu a významu, jako byl problém národní literatury a funkce umění ve společnosti vůbec a v soudobé společnosti české zvlášť. A právě ujasnění těchto otázek, k němuž postupně docházelo během polemik májovců s konzervativci koncem padesátých a začátkem šedesátých let, přispělo i k vytvoření předpokladů pro pochopení specifičnosti literatur slovanských a také k posílení zájmu o kulturu a život Slovenska.

Pokud jde o oblast krásné literatury, navazovali májovci na tenkou nit českých vztahů k Slovensku v době bachovské. Z prořídle řady starších českých spisovatelů povzbuzovala tyto vztahy vlastní tvorbou jen Němcová. České časopisy (kromě Lumíra) a almanachy jen docela výjimečně připomněly Slovensko — ať slovenským, ať domácím příspěvkem. Reprezentativní, ale konzervativní Muzejník nevyvíjel v tomto směru iniciativu takřka žádnou: během let 1848—1875 čteme v něm jen jediný příspěvek ze Slovenska, lidovou „zpievanku“ Starý vážeň, tlumočenou S. Chalupkou (ČČM 1858). Jinak zde obracela pozornost čtenářů k Slovensku toliko Božena Němcová (Uherské město Ďarmoty, ČČM 1858, a Obrazy ze života slovenského, ČČM 1859). Z neperiodických publikací měla pro utváření vztahů k Slovensku iniciativní význam jen Fričova Lada-Nióla s připomenutou novelou vydavatelovou, kdežto slovenské drobtý ostatních dobo-

vých almanachů jsou z tohoto hlediska málo důležité — už proto, že ideový význam jejich zveřejnění v Čechách se kontextem víceméně konzervativních, zpátečnických publikací značně oslabuje: to platí jak o „slovenské pohádce z hor Trenčinských“ O bačovi a šarkanu od Štěpána Danieliho v Perlách českých³, tak o básni Kozácká od Sama Chalupky v Kytici.⁴

J. V. Frič a Božena Němcová byli také první, kdo májovcům zprostředkovali kontakt se Slovenskem. Němcová otiskla v Máji 1858 svůj idylický milostný „obrázek ze Slovenska“ Chýže pod horami; J. V. Frič (pod pseudonymem M. Brodský) sem přispěl veršovanou skladbou erbenovský baladického ladění Růže na Kriváni, v níž pronikají ozvuky lidové poezie slovenské. Fričova báseň, ač umělecky nikoli zvlášť výrazná, má v almanachu exponované, patrně ne náhodné postavení; je totiž umístěna v jeho čele, hned po veršovaném prologu, věnovaném památce Máchově. Tato okolnost vzbuzuje dojem jistého záměru programového: jako by mladí básníci hned při svém prvním společném vystoupení podávali ruku slovenským bratřím. V dalších ročnících Máje (1859, 1860, 1862) ozývá se pak slovenský motiv už jen jedenkrát (nehledíme-li k životopisné stati V. Zeleného o Janu Kollárovi v Máji 1862); a ozývá se opět z veršů — tentokrát dokonce slovenských — J. V. Friče Slovenská elegie (Máj 1859).

To byly tedy první, třeba dosud ojedinělé symptomy májovského zájmu o Slovensko. Brzo k nim však přibýly další, a to zásluhou Adolfa Heyduka. Ten už jako devatenáctiletý student o prázdninách r. 1854 procestoval část Slovenska, poznal zde život cikánů i písně slovenského lidu, které pak šířil a popularizoval mezi svými pražskými přáteli. Hluboké dojmy ze Slovenska staly se podnětem umělecky nejšťastnějších skladeb Heydukových. Důkaz toho přinesla už jeho první sbírka veršů, Básně z r. 1859. Ze čtyř oddílů knihy dva mají inspiraci slovenskou: jsou to jednak Cigánské melodie, jednak epicko-lyrická básnická povídka Růže povázká. Uměleckou váhu mají Cigánské melodie — vedle Hřbitovního kvítí Nerudova a Večerních písní Hálkových jistě nejosobitější projev mladého básnického pokolení v době jeho nástupu. Jako popud k vědomí česko-slovenské sounáležitosti neměly ovšem dosud ten zásadní význam jako pozdější Cimbál a husle, neboť zachycovaly jen jeden etnicky zajímavý výsek a motiv z bohatého lidového života slovenského. Nejsou však ani pouhým výrazem romantického zájmu o atraktivní a módní prostředí cikánské: zaznívá z nich tlumeně už i hlas národně sociálního protestu proti zvlí uherských magnátů — hlas, který po letech naplno zazněl v Cimbálu a huslích.

První ukázky z Cigánských melodií uveřejnil Heyduk r. 1859 v nově

³ Perly české. Vydány od Sboru muzea království českého pro vědecké vzdělání řeči a literatury české. Spořádal Ant. Jarosl. Vrtátka. V Praze 1855. (Jejímu Veličenstvu nejjasnější paní Alžbětě, císařovně rakouské. Na památku slavného příjezdu JJ. c. k. Veličenstev Frant. Josefa a Alžběty do král. hl. města Prahy dne 3. června 1854.)

⁴ Kytice. Almanach. Praha, Kateřina Jeřábková 1859.

založeném časopiseckém orgánu májovců, vydávaném Jos. Vilímkem, v *Obrazech života*. Ty se staly ústřední tribunou mladé generace v letech 1859—1862, a zejména v prvních dvou ročnících, redigovaných Nerudou, se v nich odrážel ideový zápas májovců za nové poslání české literatury.

Na rozdíl od májovských almanachů objevují se však v *Obrazech života* jen nepatrné stopy sblížovacích tendencí česko-slovenských. Toliko dva příspěvky za léta 1859—1862 se svými motivy hlásí k Slovensku: ukázky z Heydukových Cigánských melodií v ročníku 1859 a pohádka B. Němcové O krásné pastorkyni v ročníku 1860. Nedostatek pozornosti vůči slovenské tematice a slovenské literatuře lze vysvětlit trvajícím dosud nedůvěrou mladé české generace vůči vývoji na Slovensku. Tato nedůvěra se ozývá dost příznačně v cestopisném článku Prokopa Rudného v 2. ročníku *Obrazů života* (1860) *Obrazy z polských a slovenských Karpat*. V rozmluvě se slovenskými studenty vyjadřuje zde autor stanovisko, které vcelku odpovídalo tehdejším výhradám májovců: Rudný Slovákům vytýká, že se orientují více na Vídeň a Pešť než na Prahu, a odporuje názoru, že domněle chudá česká literatura nemůže — na rozdíl od literatury německé — poskytnout Slovákům dostatečnou kulturní oporu. Autor však bystře postihuje i některé objektivní příčiny česko-slovenského rozporu a nedostatečné slovenské odolnosti vůči maďarskému tlaku: vidí je jednak v politické vyspělosti Maďarů, jednak v proněmeckém, protislovanském stanovisku slovenské i české byrokracie na Slovensku.

Nad statí P. Rudného si zřetelně uvědomujeme, jakou nevýhodou, ba brzdou českých vztahů k Slovensku v době májovců byl nedostatečný osobní styk se slovenským prostředím, a tudíž nedokonalá přímá znalost slovenské problematiky na české straně.

Z básníků májovského kruhu si tento nedostatek nejzřetelněji uvědomoval Hálek. Daleko dříve, než ve svém článku *Kterak měli bychom cestovatí*⁵ vyslovil požadavek soustavného osobního poznávání slovanských zemí, usiloval sám o realizaci tohoto programu. Prvním krokem k tomu byla jeho cesta k lužickým Srbům r. 1861, kdy navštívil Budyšín, Zhořelec a Ochranov.⁶ Roku 1865 pak podnikl několikaměsíční cestu k jižním Slovanům, z nichž si zamiloval zvláště Černoherce.

Ale ještě před zájezdem na Balkán podnikl Hálek cestu, která — třeba byla nedlouhá — má jistou zajímavost při sledování Hálkových slovan-
ských styků: byl to výlet do Haliče a do Tater r. 1862.⁷

Hálkova krátká návštěva Tater r. 1862 byla jedinou příležitostí, při níž došlo aspoň k letmému a okrajovému básníkovu styku se slovenským pro-

⁵ *Národní listy* 8., 15., 23. července 1873.

⁶ Částečnou zprávu o této cestě podal Hálek ve fejetonu *Národní slavnost v Budyšíně*, *Národní listy* 12. a 15. října 1861.

⁷ Do Tater a v Tatrách. *Národní listy* 20. srpna 1862; *Večer a noc v Tatrách*. *Národní listy* 28. srpna 1862; *K Pěti stavům*. *Národní listy* 30. září 1862.

středím. I ten však zanechal v Hálkovi — jak to vyznívá třeba z fejetonu Večer a noc v Tatrách — silný, nezapomenutelný dojem. Chvilé, strávené ve společnosti horalů v tatranské salaši při hudbě dud, zpěvu a tanci, naplnily básníka kouzlem lidové poezie. „Byl jsem jako okouzlen tou prostotou, tou malebností postav, tím životem a vším tím, co se lépe v duši ozve než na papíře vyjádří. I přiznávám se, že jsem snad nikdy nenaslouchal hudbě s takou právě pobožností, s takou právě žízni, jako těmto ladicím se dudám, právě tak prostým jako celý lid, jako celý život. Vše, co jsem slyšel v pohádkách o šedých lidech v šedých krajích, vše se ozvalo ve mně, jakoby přikouzleno nepochopitelnou mocí. Všecky ty krásné pohádky z mladých let táhly kolem zraků mých, a tu by byl zajisté mnoho výmluvnosti nepotřeboval, kdo by mne byl chtěl přesvědčiti, že sám v pohádce žiju.“

V této fejetonistické črtě, z níž jsme podali ukázkou, se už do jisté míry projevuje Hálkův typický sklon k idealizaci a idylizaci obrazu venkovského života, sklon, který se — pokud jde o prostředí slovenské — naplno projevil v pozdějším Děvčeti z Tater, odrážejícím některé dojmy z Hálkovy tatranské cesty.

Přesto by však plně neodpovídal skutečnosti názor, že Hálkův pohled na život slovenského lidu byl vůbec jen idylický. V Hálkově fejetonistickém cyklu Drobné obrázky z Prahy, psaném pro Národní listy pouhých několik měsíců před návštěvou Tater, čteme dvě zajímavé, přímo dobově dokumentární črty: Žebráci u Fingerhutů a Drotari v Praze. V obou si Hálek všímá osudu a postav slovenských chlapců-drotarů, které bída vypudila z rodné země a přinutila hledat obživu v Čechách, v Praze. Ostrým pohledem realisty odhaluje Hálek tragickou bezvýchodnost jejich života v podmínkách kapitalistické společnosti, která jim nabízí — ať doma, ať v Čechách — jen žebráckou hůl. A pod tlakem hladu nejenom mizejí svérázné a charakteristické rysy a vlastnosti těchto synů slovenského lidu, ale začasťe u nich dochází k celkové duševní krizi a k povahovému chátrání. Tyto črty tedy zřejmě vrhají na slovenskou skutečnost té doby světlo z jiného směru, než je tomu v tatranských obrázcích.

Hádkovo osobní, přímé poznání Slovenska a jeho života zůstalo kusé — a nebylo patrně prohloubeno ani písemným kontaktem.⁸

Zřetelněji než v jeho umělecké tvorbě projevuje se Hálkův zájem o Slovensko v jeho dlouholetém redaktorském působení v Lumíru, Zlaté Praze a zvláště v Květech.

Když r. 1862 zemřel F. B. Mikovec, ujal se Hálek od následujícího 13. ročníku (1863) redakce Lumíra, a podstatně změnil celý jeho ráz. Ve smyslu májovských snah o zdůraznění aktivní úlohy české literatury v ná-

⁸ Doklady písemných styků Hálkových se slovenskými činiteli neobsahuje ani Hálkova pozůstalost v Literárním archívu Národního muzea v Praze, ani Archív Matice slovenské v Martině. Také v Hálkově korespondenci se nevyskytují doklady tohoto druhu.

rodně společenském dění pozvedl Hálek v Lumíru na první místo domácí produkci a učinil z ní těžisko časopisu.

Slovenské příspěvky ani překlady ze slovenské literatury v Hálkově Lumíru nenacházíme. Zřejmě to však nebyl příznak redaktorova nezájmu. Už první číslo Lumíra (z 1. ledna 1863) přineslo naopak doklad toho, že Hálek chce k slovenské literatuře obracet pozornost českého čtenářstva a seznamovat je s vynikajícími slovenskými zjevy.

Takovým zjevem byl nepochybně Andrej Sládkovič. Když byly r. 1861 vydány v Banské Bystrici jeho Spisy básnické, obsahující mj. Marínu a Detvana, zůstaly v českých zemích bez ohlasu kritického i čtenářského. Přestože Sládkovičovy vrcholné práce vyšly už ve čtyřicátých a padesátých letech, nevědělo se v Čechách ještě počátkem šedesátých let o jejich autorovi takřka nic. Nepodepsaný pisatel poměrně obsáhlé stati v Lumíru⁹ cítil proto nutnost, aby „obeznánil vzdělané obecnstvo naše s mužem a plody básnickými, jež zrodil bratrský národ slovenský k své i naší pýše“. K poznávání slovenské literatury nás zavazuje, jak vyplývá z dalších slov autorových, nejen pocit solidarity s národem slovenským, ale svazky mezislovanské vůbec. „Mluvívámeť tak často o slovanské vzájemnosti“ — čteme hned v úvodu článku — „nuž čiňmež jí spravedlnost, aby slovo tělem učiněno bylo.“

Sládkoviče charakterizuje autor jako básníka povýtce lyrického. Doklady toho nachází i v lyrických prvcích Sládkovičovy epiky. K pochopení Sládkovičova díla přispěl by proto básníkův životopis; ten měl být k Spisům připojen. Neboť „pramen básní lyrických prýští se ze života básníka, život ten jest jejich podmínkou“.

Hlavní pozornost věnuje pak autor Maríně, kterou hodnotí z prací Sládkovičových nejvýše. Srovnání básníka Maríny s Janem Kollárem vyznívá ve prospěch prvního — aspoň pokud jde o jednotlivé, autorem stati však blíže neurčené rysy Sládkovičova díla. Se Slávy dcerou spojují Marínu i shodné nedostatky umělecké: jako Kollár ztrácí nakonec i Sládkovič „pod nohama skutečnou půdu a zalétá do výšin, kdež se obrazotvornost zvrhá na fantasmagorii; veškeré ty krásné obrazy, podávané zpočátku v jasných rysech, zmizí a jejich místo zajme mlhavost — a s mlhavostí přestává vřelost, [. . .] básen!“ Jiný nedostatek Maríny — i menších básní Sládkovičových — vidí autor v nedostatečně zvládnutých literárních vlivech: v díle Sládkovičově se ozývají tóny poezie Puškinovy, Mickiewiczovy a jiných.

Z ostatních prací Sládkovičových hodnotí stať v Lumíru nejvýše drobné básně; „ty vzaty jsou takřka z úst lidu slovenského, názor a pocit lidu nemohl naléztí šťastnějšího tlumočníka nad Sládkoviče“. Nadšeně jsou oceněny básně Černá hora a Nehaňte ľud môj, a to pro jejich výrazně slovanskou ideu.

⁹ Spisy básnické Andreja Sládkoviča. Lumír 13, 1863, díl první, č. 1, str. 14—19.

To jsou asi hlavní myšlenky zajímavého pojednání o Sládkovičovi v Lumíru. Je zřejmé, že jeho zaměření bylo především informativní; přece však v něm proniká základní kritické stanovisko autorovo. Cenné je především vymezení uměleckého charakteru Sládkovičova i poukaz na širší národně společenský dosah jeho díla; autor stati citlivě rozpoznal a naznačil i vztahy tohoto díla k lidové poezii slovenské; Sládkovičovu tvorbu vůbec pak pochopil a vyložil na širší ideové základně slovanské.

Naskýtá se ovšem nyní otázka autorství článku. I tehdy, pomineme-li ne dost spolehlivé indicie jazykově stylové a vezmeme v úvahu toliko myšlenkovou, ideovou osnovu stati, jsme vedeni k názoru, že autorem mohl být nejspíše sám redaktor Lumíra Hálek. Pro tento názor svědčí především programový požadavek pozitivního, aktivního slovanství, prakticky realizované vzájemnosti slovanské — požadavek, který Hálek důsledně hájil a pomáhal uskutečňovat. K Hálkovu autorství ukazuje dále snaha zainteresovat čtenářstvo na básnickém díle nikoli jeho všestranným rozbořem, ale poukazem na jeho nejhodnotnější a nejpřitažlivější stránky. A hálkovsky nám zní i básnický citlivá rezonance oněch tónů Sládkovičovy poezie, které připomínají úzké sepětí básnickovy tvorby s lidovou poezií slovenskou. — Všechny tyto okolnosti neposkytují ovšem přímý důkaz o Hálkově autorství; ale vzhledem k tomu, že v okruhu spolupracovníků Lumíra nenacházíme v té době nikoho, kdo by přicházel v úvahu jako pisatel stati, můžeme domněnku o Hálkově autorství pokládat za oprávněnou.

Další doklady Hálkova zájmu o Slovensko přináší jednak Lumír, jednak jiné časopisy, redigované Hálkem. Lumír, který zanikl ročníkem 1863, udržoval kontakt se Slovenskem pravidelnými drobnými zprávami ze Slovenska v rubrice Slovenská hlídka. Pozornosti zde docházely kulturní události slovenské, zprávy o nových publikacích, o Matici slovenské atd.

Roku 1864 začal Hálek redigovat nově založenou Zlatou Prahu, velký ilustrovaný list, nahrazující Lumír a vydávaný opět K. Seyfriedem.

Slovensku věnovala Zlatá Praha pozornost několikrát. Vedle krajopisných črt, sloužících jako doprovodný text k vyobrazení tatranské přírody a slovenských horalů, přinesla životopisnou Upomínku na Kollára od A. D. Výška¹⁰ a jedinou, avšak význačnou ukázkou ze slovenské literatury. Je to anonymní překlad balady Janka Krále Zakliata panna vo Váhu a divný Janko (v roč. 1864). Uveřejnění této básně v českém časopise mělo nepochybně především jistý význam kulturně politický: český čtenář seznamoval se tak (s charakteristickým zpožděním dvou desetiletí) s jedním z pozoruhodných a prvních projevů samostatné slovenské poezie štúrovského období. V českém prostředí, kde rezervovanost a převládající dosud nedůvěra vůči svébytnému slovenskému kulturnímu vývoji se spojovala s malou znalostí kulturního obrazu soudobého Slovenska, mělo nepochyb-

¹⁰ Zlatá Praha 1, 1864, str. 225—227.

ně každé takovéto upozornění na tvořivou potenci slovenského písemnictví nemalý význam.

Mezi těmi příslušníky družiny májové, kteří si dobře uvědomovali důležitost spolupráce se Slováky, zaujímal zvláštní místo Jan Neruda. Jeho zájem o Slovensko byl neokázalý, zdánlivě jen okrajový. Ve skutečnosti však Neruda hluboce cítil potřebu vzájemné podpory obou národů, a zvláště účinný prostředek k tomu viděl ve sblížení na poli kulturním, zejména literárním. To přirozeně vyplývalo z Nerudova pojetí literatury jako důležité hybné síly společenské. Snahu o překonání vzájemných rozporů a o bližší poznání obou národů dokazuje mj. iniciativa, kterou Neruda projevil ihned, jakmile se ujal řízení časopisu *Rodinná kronika* (r. 1863). Zachoval se zajímavý dokument, svědčící o Nerudově úsilí navázat prostřednictvím *Rodinné kroniky* spolupráci se slovenskými spisovateli s nimi vytvořit z tohoto časopisu orgán sloužící prospěchu obou stran: je to Nerudův list Andreji Sládkovičovi z 24. 10. 1863, jímž Neruda žádal Sládkoviče o spolupráci v *Rodinné kronice*, o to, aby pomáhal seznamovat české čtenářstvo se slovenským prostředím.¹¹ Nerudovi se sice nepodařilo získat Sládkoviče pro spolupráci v *Rodinné kronice*, je však zřejmé, jak důležitou úlohu Neruda přikládal československé spolupráci a tím i vyjasnění česko-slovenských vztahů, které stály tehdy nepochybně v popředí jeho zájmu.

Že tomu tak bylo, o tom svědčí Nerudovy básnické projevy z šedesátých let, především jeho báseň *Poslání na Slovensko*, otištěná r. 1863 v *Rodinné kronice* (a zařazená později do *Knih veršů*).

Z hlediska umělecky tvůrčího je *Poslání na Slovensko* vůbec vrcholný projev vřelého vztahu májovců k Slovensku; z pozdější tvorby Nerudovy generace lze s básnickým a společensko-ideovým významem tohoto díla srovnat jen některé verše Cimbálu a huslí Adolfa Heyduka. *Poslání na Slovensko* je stejně tak výrazem Nerudovy lásky k Slovensku jako jeho úzkostné obavy z vývoje slovenského dění národního, politického. Je jistě příznačné, že báseň vznikla v roce založení *Maticy slovenské*, tedy v době, kdy národní a kulturní život na Slovensku dosáhl poměrně značného rozvoje. Neruda však správně rozpoznal, jak nebezpečné úskalí stálo v cestě tomuto rozvoji: byl to maďarský šovinismus, maskující se liberalistickými hesly o národní rovnoprávnosti, hesly, jejichž falešnost vedoucí slovenští činitelé té doby zhusta přehlíželi. Naděje na podporu národních snah ze strany liberální aristokracie odváděla vůdčí slovenské představitele, jak jsme už připomněli, víc a víc od společného postupu s českou stranou. Obava z tohoto vzájemného odcizení, oslabujícího oba národy, vyznívá

¹¹ Viz Dušan Jeřábek, *Z českých literárních vztahů k Slovensku v 50.—70. letech 19. století*, *Slovenská literatúra* 9, 1962, č. 2; zde poprvé uveřejněn zmíněný Nerudův dopis, uložený v Literárním archivu *Maticy slovenské* v Martině. Na jeho konci čteme přípisek — patrně Sládkovičův: „Zodpovedený 16. nov.“ Sládkovičova odpověď Nerudovi na tento dopis však není známa.

jako základní tónina Poslání na Slovensko. Příčinu odcizení viděl Neruda — jak na to upozornil Milan Pišút¹² — ne v otázce spisovného jazyka, v osamostatnění slovenské literatury, ale v politickém postupu Slováků, mylně kalkulujících s tolerantností národnostní politiky uherské. V tom směru dala budoucnost Nerudovi za pravdu.

I když si dnes stěží můžeme vytvořit úplnou představu o tom, s jakými pocity byla Nerudova varovná báseň přijata v prostředí slovenském, jemuž především byla určena, přece některé symptomy naznačují, že to byly pocity zabarvené do značné míry trvající dosud nedůvěrou v upřímnost českého zájmu o Slovensko. Tuto nedůvěru lze ovšem do jisté míry pochopit: i vůdčí představitelé české politiky šedesátých let měli svůj podíl viny na tom, že dosud nebyla vytvořena bezpečná základna úzké spolupráce a společného postupu obou národů, ba že samo právo národní a tedy i jazykové svébytnosti Slováků bylo na české straně znovu a znovu bráno v pochybnost. Z tohoto zorného úhlu — určeného do značné míry rozjitřenou citlivostí nacionální — pohlíželo se zřejmě v některých kruzích slovenských na Nerudovu báseň jako na mentorský projev povýšeného češtví, nepřátelského národním snahám slovenským. Charakteristickým dokladem takovéto odmítavé slovenské reakce na Nerudovo Poslání je článek, uveřejněný v Pešťbudínských vedomostech 11. prosince 1863 ve formě dopisu z Prahy s titulem Rodinná kronika o Slovákoch. Autor, podepsaný pseudonymem J. Svarinský, ostře odmítá Nerudovu báseň jako „holý nezmysel“, jako projev naprostého nepochopení slovenských poměrů, jako doklad nebratrského nazírání na pokroky slovenského národního života. „Výteční národovci naši“ — čteme v závěru článku — „dobře znajú cestu, po ktorej nás majú viesť, a my Slováci neobávame sa veru ani najmenej, že by sme upadli do priepastí, ako to prorokuje prorok Rodinnej kroniky, a nedbáme na krkavčie hlasy, ktoré dľa jeho náhľadu zdajú sa nám veštiť nehody. — Je to bohužiaľ smutná okolnosť, že Češi a menovite ich výteční národovci podajedni, tak nebraterským okom zazerajú na pokroky, ktoré robíme v našom národnom živote, a že zatracajú snahy našich národovcov bez toho, aby dokonale znajúc naše pomery usilovali sa poznať v pravom svetle ich namáhania.“ — Není zřejmě třeba přeceňovat význam tohoto nedůtklivého a zatrpklého projevu, vplynuvšího ostatně z nepochopení vlastního smyslu Nerudovy básně; zároveň však nelze v něm nevidět důkaz toho, jak obtížný úkol čekal na ty, kdo usilovali o obnovení vzájemné důvěry obou národů.

Vzrůstající snaha o sblížení česko-slovenské a o odstranění vzájemného neporozumění se projevovala už v první polovině šedesátých let i v českých časopisech mimo okruh májovců. Tato snaha souvisela s obecně sí-

¹² Milan Pišút, Jan Neruda a Slovensko. Z doby Nerudovy. Příspěvky k dějinám českého života kulturního a společenského v šedesátých a sedmdesátých letech XIX. století. Praha, nakladatelství CSAV 1959.

licím vědomím nutnosti slovanské, zvláště pak ruské orientace české politiky. Nad tendencí distancovat se od slovenského vývoje, na který se v Čechách od štúrovské odluky reagovalo s nedůvěrou, převládala v šedesátých letech víc a víc snaha o solidární postup česko-slovenský, jehož politickou i kulturní linii určovala vůle podepřít osvobozovací úsilí obou národů o sílu Ruska.

Tato linie se projevovala v letech před rakousko-uherským vyrovnáním zvláště zřetelně v málo dnes známém, a přece zajímavém českém časopise *Beseda*, vydávaném a redigovaném od října 1863 do února 1866 rusofilským publicistou a jazykozpytcem Frant. O. Mikešem. Program *Besedy* byl jasně vytyčen už prvními slovy úvodní stati k prvnímu ročníku:¹³ „Hlavním účelem *Besedy* jest, aby přispívala k všestrannému poznávání veškerých národů slovanských . . .“ — Středem pozornosti bylo ovšem kromě prostředí domácího Ruska.

Z ostatních slovanských národů všímá si *Beseda* zvláště bedlivě Slováků. I jim věnuje zásadně důležitou studii, uveřejňovanou na pokračování v 1. a 2. ročníku a osvětlující „boj Slováků za národnost“ od doby josefinské po současnost.¹⁴ Středem výkladu je období štúrovské, jehož snahy jsou tlumočeny nejen s plnou sympatií, ale i s dobrým pochopením slovenské situace, motivů slovenského národního zápasu, ba i sociální problematiky na Slovensku. Českému čtenáři se tak vlastně dostávalo prvního celkového a objektivního vylíčení i zhodnocení slovenského vývoje čtyřicátých až šedesátých let, tedy onoho období, jehož obraz byl v Čechách v té době ještě velmi nejasný, ba zkreslený.

Kontakt s literárním a vůbec veřejným děním slovenským udržoval redaktor *Besedy* jednak prostřednictvím dopisů ze Slovenska, jednak aspoň sporadickým uveřejňováním ukázek ze slovenské literární tvorby. (Z ní nacházíme v *Besedě* báseň Jána Hollého *Pláč matky Slávy nad synami odrodilými* a *Kalinčiakovu* povídku *Bratrova ruka*, známou českým čtenářům už z Lumíra.) Informátorem *Besedy* o soudobém slovenském životě byl Pavel Križko. Jeho příspěvky — zvláště seriál *Dopisů ze Slovenska* — jsou proniknuty poněkud mlhavě obecnou tendencí všeslovenskou; aniž přihlížel k důvodům stále markantnější diferenciace slovanských národů, apeloval Križko na cit slovanské svornosti, vzájemnosti a bratrské lásky, jenž jedině může přiblížit „veliký deň spasenia pranároda slavianského“. Cestu ke kýžené svornosti slovanské viděl pak Križko ve vzájemném poznávání Slovanstva. — Programová neujasněnost Križkovy koncepce slovanství nebyla v té době výjimkou: představy o možnostech ideálního

¹³ Jaká jest úloha *Besedy*. *Beseda* 1, čís. 1, 5. října 1863, str. 1.

¹⁴ *Boj Slováků za národnost* do r. 1848. *Beseda* 1, 25. května 1864, č. 24 až 15. července 1864, č. 29, v 5 pokračováních; *Boj Slováků za národnost* od r. 1848 až do nynější doby. T., roč. 2, 25. října 1864, č. 3, a 5. listopadu 1864, č. 4. — Oba články tvoří celek. — Otevřenou otázkou zůstává autorství těchto článků. Jsou podepsány šifrou Ψ (= Č), jistě svědčící o autorově rusofilském slovanství.

sbratření a spojení všech slovanských národů přežívaly jako důsledek slovanského programu kollárovského, jehož dobově společenskou podmíněnost si dost jasně neuvědomovaly zejména vedoucí kruhy slovenských vlastenců; v Čechách naopak byla během šedesátých let koncepce kollárovská víc a víc překonávána konkrétnějším programem politické spolupráce slovanských národů, opírající se o silné Rusko.

Tato progresivní linie slovanská se v Čechách uplatňovala od poloviny šedesátých let zvláště prostřednictvím nejdůležitějšího časopisu té doby, totiž Květů. Ráz časopisu určoval od samého jeho založení (r. 1865) Hálek; vytvořil z něho tribunu pokrokové české literatury, která našla v Květech širokou možnost uplatnění.

Historicky důležitým mezníkem pro rozvoj slovanské myšlenky v Čechách i pro orientaci české politiky byl rok 1867, kdy došlo k vyrovnání rakousko-uherskému a k známé pouti českých politiků do Moskvy, jež byla protestní reakcí na rozhodnutí o dualismu. Velká vlna rusofilského nadšení, které zachvátilo českou národní společnost, zakryla dokonce na jistý čas nepochybnou rozpornost dvou linií českého rusofilství, totiž linie carofilské a demokratické.

Všimněme si však toho, jak se v této situaci vyvíjely české literární vztahy k Slovensku a jak se jejich vývoj projevil v dění literárním.

Události roku 1867 silně ovlivnily veřejné smýšlení a citění nejen v českých zemích, ale i na Slovensku. Naděje, kladené do té doby zde i onde v korektní postup Vídně, byly zničeny; Slováci nadto pak vydáni na pospas nekompromisní odnárodňovací politice uherské. Tato situace zřetelně urychluje sblížovací proces česko-slovenský, jemuž napomáhají obě strany. Překážek bylo stále ještě dost, rezidua sporů z let čtyřicátých i pozdější nedorozumění politická tvořila dosud zejména na Slovensku ohniska trpkostí. Ta probleskovala v slovenské publicistice šedesátých let sice ojedinelé, přece však zřetelně. Vedle vzpomenuté nedůtklivé reakce Pešť-budinských vedomostí na Nerudovo Poslání na Slovensko svědčí o stopách nedůvěry i některé (byť nečetné) projevy v časopise Sokol.¹⁵

Po roce 1867 se však na Slovensku uplatňovala stále zřetelněji snaha o obnovení pravidelného a těsnějšího kontaktu s Čechy, o solidaritu slovensko-českou v boji za národní práva. Charakteristickým svědectvím toho byl almanach Tábor z r. 1870, redigovaný A. Sytnianským; Český státo-

¹⁵ Tak v nepodepsané stati o slavnostním albu cyrilometodějském, vydaném v Brně r. 1863, čteme slova: „Ostatne my Slováci slavnostné album toto srdečne vítáme na obzore literatúry česko-slovenskej; je nám ono dôkazom toho, že drahí bratia Moravania slovenčinu našu nezatracujú ako »pouhé separatistické choutky jednotlivých pisáľkú«, alebo ako »odtrženie prevedené pôsobením agentův ruských à la Jelagin«; ale že uznávajú, že je ona skutočne z vôle trojmiliónového národa našou spisovnou rečou... Za tento každému Slovákovi ozaist milý dôkaz bratskej lásky a opravdivej vzájomnosti nech prijímú drahí bratia naši na Morave naše najsrdečnejšie blahodarenie...“ — Sokol 3, 1864, č. 19, 15. října 1864, str. 379.

právní zápas, jehož širokou lidovou základnu dokazovaly politické tábory z konce let šedesátých, došel ohlasu i na Slovensku a posiloval slovenské odhodlání vymanit se z maďarského područí. Vyznívá to zejména ze vzrušených veršů úvodní básně vzpomenuťého almanachu *To České tábory*, kterou napsal A. Sládkovič. A úsilí o užší přimknutí k pokrokovým kulturním snahám českým — jako i k pokrokovým, demokratickým tendencím evropské literatury vůbec — pronikalo zřetelně i v almanachu mladých slovenských básníků *Napred*, vydaném r. 1871 za účasti Kolomana Banšella a Pavla Országha-Hviezdoslava.

Velmi markantní doklady toho, jak na Slovensku za změněné situace po r. 1867 rostl zájem o český vývoj literární a národně společenský vůbec, nacházíme v slovenské publicistice. Tak v časopise *Orol* otiskuje v letech 1871—1873 český publicista Josef Dürich (pod pseudonymem Charvatecký) velký seriál *Listů z Čech*, v nichž podrobně informuje slovenské čtenáře o českém kulturním a politickém dění. — V rámci ideje všeslovanského sblížení a spojení, jak ji nejpersvědčivěji a umělecky nejpůsobivěji vyslovil A. Sládkovič v básni *Co vy za nič nemáte nás!*¹⁶, dochází i k zřejmé a usilovné snaze o porozumění a zájmové sepětí slovensko-české. Tuto myšlenku nacházíme v *Orlu* proklamovánu přímo programově; podporovaly a posilovaly ji nejen pravidelné informace z Čech, ale i systematická propagace české literatury v *Orlu*. Byly zde otiskovány pravidelně podobizny českých spisovatelů i jiných osobností, doprovázené životopisy. Vedle statí o Havlíčkovi, Světlé, Palackém atd. čteme i stať A. Sytnianského o Vítězslavu Hálkovi,¹⁷ zaměřenou sice převážně biograficky, ale podávající i nárys básnickovy tvorby. Sytnianský klade Hálda do čela soudobých českých básníků, ba charakterizuje ho jako „ozdobu písemnictví československého“. Je patrné, že Sytnianský pohlížel na Hálda jako na básníka Slovákům zvláště blízkého: plně oceňoval jeho úsilí o česko-slovenské sblížení, o podporu slovenského národního zápasu, a zdůraznil Háldův osobní zájem o Slovensko. — Orientaci *Orla* na pokrokovou linii české literatury i vůli bojovat o národní nezávislost solidárně s českou stranou potvrdilo i otištěná básně Adolfa Heyduka (Slovensko. Ty ještě spíš?¹⁸), burcující Slováky k národní aktivitě, k boji proti utlačovatelům.

Vrcholným a demonstrativním projevem slovensko-české sounáležitosti v sedmdesátých letech byla pak účast početné slovenské delegace, vedené V. Pauliny-Tóthem, na jungmannovských oslavách v Praze r. 1873. O průběhu slavnosti *Orol* svoje čtenáře podrobně informoval,¹⁹ ba dokonce otiskl v plném znění řeč Fr. L. Riegra při položení základního kamene k Jungmannovu pomníku i projev V. Pauliny-Tótha. Tento projev měl v dané situaci ústřední důležitost: slovenský mluvčí v něm vyzvedal nutnost slo-

¹⁶ *Orol* 2, 1871, č. 8, str. 223.

¹⁷ *Orol* 4, 1873, č. 6, str. 141—143.

¹⁸ *Orol* 6, 1875.

¹⁹ Pavol Országh, Jungmannova slavnost. — *Orol* 4, 1873, č. 8, 11.

vensko-české vzájemnosti a podal zdůvodněný rozbor nedávné i současné situace na Slovensku, v němž ukázal, že k jazykově literární odluce nedvedla Slováky protičeská averze, ale ohledy národně záchovné a ekonomické. Vystoupení Pauliny-Tótha zajisté vydatně přispělo k vyčištění ovzduší, k vyjasnění slovensko-českých vztahů: nezanechalo pochyb o tom, že na slovenské straně je nejlepší vůle k odstranění všeho, co mohlo bránit bratrským vztahům obou národů.

Pokud jde o český vztah k Slovensku v této době, je třeba všimnout si toho, jak se v něm od konce šedesátých let stále zřetelněji uplatňovala — a to především zásluhou generace Nerudovy a Hálkovy — demokratická, pokroková linie. Ukázali jsme už, že májovci — na rozdíl od svých konzervativních současníků — neviděli v jazykově literárním osamostatnění Slováků překážku vzájemných vztahů; tím se májovci sblížovali se stanoviskem radikálních demokratů. Ale k tomu, aby si progresivní linie česko-slovenské vzájemnosti prorazila cestu, bylo třeba více než pouhého uznání jazykových a literárních práv slovenských, pouhého respektování samostatného vývoje slovenského národa jako svébytného národního celku. Bylo nutno pomoci Slovákům probojovat právo na svobodný národní a sociální rozvoj, prosadit myšlenku aktivní spolupráce česko-slovenské v oblasti kulturní a posléze politické.

Tento těžký a dlouhodobý úkol nemohl být ovšem generací májovců naplněn a dokončen. Ale jejich zásluha byla v tom, že ukázali na aktuálnost tohoto úkolu a na neudržitelnost onoho stanoviska vůči slovenské problematice, které bylo příznačné pro největší část české buržoazie. Toto stanovisko bylo určováno dvěma momenty jen zdánlivě protichůdnými: na jedné straně přezíravým a podceňujícím vztahem k Slovákům a jejich kulturnímu i politickému vývoji — na straně druhé sentimentálně romantickým nazíráním na Slovensko jako na zajímavou krajovou oblast.²⁰ Oba tyto momenty v podstatě vyjadřovaly nezájem o progresivní společenské síly na Slovensku, vyplývaly z podceňování slovenských národních snah a z tradičního názoru na Slovensko jako na periférii českých zemí. Právem lze tvrdit, že nejvýznačnější literární projevy májovců v letech šedesátých a sedmdesátých jsou polemikou s tímto starým názorem.

Doklad toho jsme našli už v Nerudově Poslání na Slovensko z roku 1863. Touž ideově politickou linií — avšak ve formě ještě více vyhraněné — sledoval pak Neruda v další básni, věnované Slovákům a otištěné v Květech 1869, totiž v básni Na peštské Kalvárii. Neruda v ní pronikavě ukázal na bídu porobeného slovenského lidu, záměrně udržovaného uherským panstvem v duševních temnotách a v národnostní izolaci. Současně se zde ozývá i kritika politiky české buržoazie, která se nesnažila dosta-

²⁰ Charakteristickým představitelem tohoto konzervativně sentimentálního vztahu k Slovensku byl mezi staršími spisovateli např. Václav Štulc, autor sbírky básní Na Tatrách a pod Tatrami (1874).

tečně pomáhat Slovákům v jejich těžkém národním a sociálním zápase Báseň Na peštské Kalvárii je po Poslání na Slovensko dalším svědectvím toho, jak vynikající podíl měl Jan Neruda na utváření českých vztahů k Slovensku.

Nerudova báseň Na peštské Kalvárii byla jen jedním, ovšem umělecky vrcholným projevem obecně stoupajícího zájmu o Slovensko v české literatuře v letech po roce 1867. Tento zájem se odrážel v českém literárním a vůbec kulturním životě a dění několikerým způsobem. Především v publicistice.

Poměrně značnou pozornost věnovaly Slovensku Hálkovy Květy. Právě v nich lze však sledovat, jak pracně si v Čechách razil cestu nový názor na slovenskou problematiku. Nemalá část příspěvků v Květech, týkajících se Slovenska, odráží jen víceméně národopisný zájem o bratrský národ: české pisatele lákal především pestrý povrch života venkovského lidu slovenského, lidu — jak čteme třeba v článku Život v Tatrách²¹) — „idyllického“, „betlehenského národa pastýřů“.

Zájem o Slovensko se však v Květech naštěstí zdaleka nevyčerpával vzpomnutími články folkloristicko-cestopisného rázu. Vedle nich nacházíme stati, svědčící o úsilí seznamovat čtenáře s kulturním životem slovenským a s významnými představiteli slovenské literatury. Čteme zde zprávy o obsahu nových čísel Orla, o nových slovenských knihách, nekrology slovenských spisovatelů (Jana Palárika, Jana Chalupky, Jana Kalinčiaka, Andreje Sládkoviče), doprovázené někdy i podobiznami. Tyto nekrology, vesměs nepodepsané, znamenaly v českém prostředí často první informaci o jednotlivých autorech a jejich dílech. Byly to ovšem informace leckdy jen kusé; větší úplnosti bránil málo rozvinutý vzájemný styk obou kulturních prostředí. Právě tuto překážku usiloval však Hálek jako redaktor Květů odstranit. V článku Květů o Janu Kalinčiakovi²² — jehož autorem je nejspíše sám Hálek — čteme stesk na nedostatek informací o Kalinčiakově biografii a bibliografii, i výzvu k Slovákům, aby pomohli tento stav napravit: „Snad nám v té věc časem budou bratři Slováci nápomocni, neboť jsme přesvědčeni, že jim nedostačí již jen říkání: ten a ten byl mužem naším výtečným — nýbrž že bude již také načase ukázati, čím jest výtečným, kterak prospíval a dospíval“.

Hálek chtěl napomáhat demokratickým sblížovacím tendencím česko-slovenským i jako básník. Roku 1871 vydal lyricko-epickou báseň, tematicky i místně zaměřenou k Slovensku, Děvče z Tater, které vzniklo jako reminiscence na Hálkovu tatranskou cestu roku 1862. Bohužel nedokázal Hálek v této básni ani proniknout k podstatě slovenského lidového života, jak o to zřejmě usiloval, ani zachytit jeho jednotlivé charakteristické rysy

²¹ Květy 1867/II, str. 43 n.

²² Květy 6, 1871, str. 374.

nebo zobrazit typy lidových postav. Tak z hlediska progresivní linie česko-slovenských vztahů, kterou májovci včetně Hálek fakticky svým působením prosazovali, jeví se Děvče z Tater jako ideový a umělecký anachronismus, jako recidiva starého pojetí slovenské otázky, překonaného nazírání na Slovensko.

Začátek sedmdesátých let byl dobou, kdy se v české literatuře začínalo hlásit o slovo nové básnické pokolení, totiž generace ruchovsko-lumírovská. Tato generace, rozvíjející v nejednom směru podněty májovců, hlásila se mj. i k jejich programu podpory slovenských národních snah. Známkou toho byla už účast slovenských autorů (J. D. Boholubského a Ant. Bully) na 3. ročníku almanachu Ruch, vydaném r. 1873. V témž ročníku nacházíme i české básně Adolfa Heyduka a Josefa Kálala s tematikou slovenskou. Ale ještě důležitějším projevem a důkazem vážného a intenzivního zájmu mladé generace o Slovensko byl časopis Lumír, obnovený r. 1873 a redigovaný zpočátku Hálkem a Nerudou, pak představiteli nového literárního pokolení ruchovsko-lumírovského. Na stránkách Lumíra lze si ověřit, jak organicky navazovala tato generace na ideový program májovců. Svědčí o tom také vztahy k Slovensku. Mladí básníci je rozvíjeli v intencích ideové linie, probíjované mezi májovci Janem Nerudou, popřípadě Adolfem Heydukem. Ten byl také první, kdo v novém Lumíru obrátil jako básník pozornost k Slovensku: v 1. ročníku Lumíra uveřejnil (pod titulem Ze Slovenska) jedenáct ukázek z připravované sbírky Cimbál a husle. — Ve stopách Heydukových šli pak další: především Otakar Mokrý, který se vyznal v řadě básní, publikovaných v Lumíru r. 1874, ze své lásky k Slovensku i ze své bolesti nad utrpením jeho lidu. Ve verších mladého, sotva dvacetiletého básníka převládá sice tón soucitu, přesto však nelze tvrdit, že by Mokrého postoj ke Slovensku byl neplodně sentimentální. Autor dovedl totiž často dosti účinným básnickým obrazem a symbolem přesvědčivě ukázat bídu slovenského lidu a aspoň naznačit jeho vnitřní sílu, v níž se skrývala naděje jeho lepší budoucnosti.

Už ukázky, které Ad. Heyduk otiskl r. 1873, pak 1875 v Lumíru, naznačovaly, že jeho chystaná kniha bude básnickým činem velkého významu, zejména pro rozvoj pokrokové linie českých literárních vztahů k Slovensku. Sbíрка Cimbál a husle, vydaná r. 1876, vskutku znamenala vyvrcholení této linie v daném období, a zároveň mezník ve vývoji literárních vztahů česko-slovenských. Heydukovo stanovisko k slovenské problematice, jak se odráží v jeho sbírce, je určováno vědomím nutnosti postavit se aktivně po bok slovenskému lidu v nejtěžších chvílích maďarizačního útlaku, kdy byla ohrožena sama existence slovenského národa.

Sbíрка Cimbál a husle signalizovala v české i slovenské literatuře počátek nového období vzájemných vztahů, období bohatšího na oboustranné porozumění, na jehož prohlubování pracovaly generace další — za situace už příznivější, než tomu bylo v období, o němž byla řeč.